

С. В. Заєць,

кандидат економічних наук, доцент,

начальник відділу,

Державна наукова установа “Інститут модернізації змісту освіти”;

доцент кафедри фінансів,

Національний університет “Києво-Могилянська академія”,

E-mail: zaec.stat@gmail.com

ResearcherID: S-2638-2017,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6133-1087>

Академічна свобода в умовах суспільних трансформацій (за даними опитувань)

У статті досліджено стан та динаміку академічної свободи в умовах сучасних глобальних викликів. Проаналізовано наявний методологічний інструментарій оцінювання університетських свобод, зокрема індекс академічної свободи (AFI), систему показників інституційної автономії (University Autonomy Scorecard), моніторинг Scholars at Risk та звіти Freedom House. Особливу увагу приділено компаративному аналізу результатів онлайн-опитувань науково-педагогічних працівників у країнах ЄС (2013–2015 рр.), Великій Британії (2016 р.) та Україні (2025 р.).

Дослідження є логічним продовженням циклу авторських розвідок, що базуються на опитуванні, проведеному на базі ДНУ “Інститут модернізації змісту освіти”. Уперше наведено розширену характеристику національних та міжнародних опитувань з питань дослідження стану академічної свободи за період 2007–2025 рр., зокрема проектів INCHER-Kassel, UCU, AAC&U та AAUP. Систематизацію проведено за параметрами: мета опитувань; обсяги фінансування; методи збору даних; структура інструментарію; цільова аудиторія; географічне охоплення. Особливу увагу приділено окресленню переваг та недоліків методу опитування у цій сфері. Визначено, що його основними перевагами є економічність, психологічний комфорт респондентів та можливість дослідження чутливих тем (самоцензури). Водночас виокремлено критичні виклики, серед яких ризики самовідбору респондентів, неоднозначність термінології та загрози соціальної бажаності відповідей.

Результати засвідчили суттєвий прогрес України у формалізації захисту академічних свобод: рівень обізнаності про нормативні документи в українських закладах вищої освіти сягнув 70,1% (проти 15,3% у країнах ЄС). Виявлено парадокс: попри низький рівень самоцензури в Україні (20,1%) порівняно з Великою Британією та ЄС, приховані форми адміністративного тиску залишаються актуальною загрозою. Доведено необхідність запровадження системного емпіричного моніторингу для захисту академічної свободи в умовах цифровізації та соціальних трансформацій.

Ключові слова: академічна свобода, оцінювання академічної свободи, моніторинг, опитування, самоцензура, культура скасування, порівняльний аналіз, вища освіта.

Вступ. Протягом останніх десятиліть стан академічної свободи у багатьох країнах світу суттєво погіршився. Ця тенденція не оминула навіть такі стабільні демократії, як США, Німеччина, Австрія, Італія та Велика Британія [1; 2]. Попри те, що задекларовані принципи академічної свободи та інституційної автономії залишаються формально незмінними з 1966 року [3; 4], докорінно змінився соціально-політичний контекст їхньої реалізації.

Ситуація ускладнюється неоднозначністю самого тлумачення терміна “академічна свобода”. Певної концептуальної чіткості вдалося досягти завдяки діяльності Європейської парламентської дослідницької

служби [5], яка на основі аналізу низки програмних документів виокремила засадничі елементи цього поняття. Відповідно до них, ядро академічної свободи становлять три взаємопов’язані компоненти: свобода викладання; свобода досліджень; свобода навчання. При цьому свобода поширення знань (як усередині закладу освіти, так і поза ним) запропонована як окремий істотний елемент або невід’ємна складова викладацької та дослідницької діяльності. Важливо, що гарантіями підтримки цієї свободи визначено інституційну автономію, фінансову безпеку та захищеність зайнятості науковця (стабільні умови працевлаштування).

© Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© This is an open access article distributed under the terms of CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Зростання кількості заяв про загрози університетським свободам та поява нових правозахисних ініціатив з боку європейських політиків і академічної спільноти (зокрема в межах ЄС, Ради Європи та Європейського простору вищої освіти) [6 – 8] свідчать про повернення уваги до фундаментальних цінностей та оновлення стратегії їхнього захисту.

Аналіз поточної ситуації в університетах багатьох країн світу виявляє парадокс: попри стрімке розширення масштабів діяльності вищої школи, право на академічну свободу все частіше сприймається як декларативна, а не захищена концепція. Крім того, сучасні соціалізаційні виклики дестабілюють стан академічної свободи. Трансформація публічного простору та зміна ролі університетів призвели до появи нових форм тиску, які часто є не менш критичними, ніж адміністративні обмеження.

Стрімкий розвиток онлайн-платформ сформував середовище, де науковці та викладачі стають об'єктами агресивної критики за результати їхніх досліджень або висловлювання, що суперечать загальноприйнятим суспільним установкам. Публічний тиск у мережі часто змушує дослідників вдаватися до самоцензури, щоб уникнути онлайн-цькування. Феномен соціального виключення (так звана культура скасування, cancel culture) як інструмент публічного осуду становить пряму загрозу академічному плюралізму. Ризик бути виключеним із професійного життя або втратити фінансування через непопулярні, хоча й науково обґрунтовані думки руйнує саму суть вільного наукового пошуку.

Суспільні зсуви часто провокують надмірне втручання політики в науку. Це проявляється як у негласному обмеженні незручних тем для досліджень, так і у спробах використовувати університети як майданчики для пропаганди чи ідеологічного тиску на студентство та викладацький склад. Сучасний університет дедалі частіше сприймається не лише як осередок знань, а як інструмент реалізації соціальних очікувань. Вимога бути "соціально відповідальним" у вузькому розумінні цього терміна часто входить у конфлікт з об'єктивністю наукового пізнання, змушуючи академічну спільноту підлаштовуватися під актуальний суспільний запит.

За таких умов об'єктивне оцінювання стану академічної свободи стає критично важливим, адже саме вона є фундаментом для інновацій, критичного мислення та сталого розвитку науки в умовах глобальних трансформацій.

Метою статті є аналіз методологічного інструментарію для оцінювання академічної свободи на основі результатів міжнародних і національних опитувань, а також обґрунтування переходу від концептуальних розвідок до системних емпіричних досліджень фактичного стану академічної свободи в Україні.

Матеріали і методи. Вивчення стану академічної свободи у сучасній науковій площині має чітко виражену дворівневу структуру: глобальний моніторинг

із застосуванням стандартизованих індикаторів та локальні розвідки, що фокусуються на специфічних викликах окремих освітніх систем.

У міжнародному масштабі академічна свобода є об'єктом регулярного теоретичного та емпіричного вимірювання. Ключовим інструментом тут є Індекс академічної свободи (AFI) проекту V-Dem [9], який базується на експертних опитуваннях та дозволяє порівнювати країни за рівнем захищеності наукового пошуку. Масштабні дослідження проводяться такими провідними асоціаціями, як Американська асоціація коледжів та університетів (AAC&U) та Американська асоціація професорів університетів (AAUP). Зокрема, національне опитування викладачів, проведене Е. Фінлі (А. Finley) та Г.-Й. Тіде (Н.-J. Tiede) спільно з Національним центром дослідження громадської думки (NORC) Чиказького університету, демонструє здійснення глибокого аналізу ставлення та сприйняття академічної свободи в умовах сучасного цивільного дискурсу [10].

О. Смолінська та Х. Кульгавець [11] слушно зауважують, що у світовій практиці комплексне вивчення свободи часто поєднується з аналізом інституційної автономії та академічної доброчесності, охоплюючи широке студентське та викладацьке середовище.

Нині в Україні майже відсутні комплексні загальнонаціональні дослідження саме академічної свободи. Проте аналіз праць українських науковців, опублікованих протягом останніх років (2023–2026 рр.), свідчить про зростання інтересу до цієї проблематики, хоча фокус цих досліджень зміщений у бік теоретико-філософського осмислення або аналізу суміжних інституційних аспектів (таких як соціальна відповідальність, академічна доброчесність та менеджмент вищої освіти).

Теоретико-правовий і ціннісний виміри академічної свободи у найсучаснішому дискурсі представлені такими розвідками. М. Гриценко та С. Гриценко здійснюють поглиблений аналіз феномену академічних цінностей, розглядаючи їх крізь призму сучасного філософського дискурсу та суспільних трансформацій [12]. Аналізуючи межі допустимого обмеження академічної свободи на основі актуальної практики Європейського суду з прав людини, А. Славко та А. Чернявський фокусуються на юридичних гарантіях [13]. Така увага вітчизняних авторів до фундаментальних засад підкреслює необхідність переходу від теоретичного обґрунтування до широких емпіричних досліджень, які заповнять прогалину в розумінні реального стану академічних свобод в українських університетах.

Вплив воєнного стану став каталізатором нових досліджень, де свобода розглядається крізь призму безпеки. Так, В. Додонова [14] вказує на вимушене обмеження академічної свободи (викладання та досліджень) у гуманітарних науках через ідеологічний тиск та необхідність захисту інформаційного простору в умовах війни. Л. Кримчак [15], спираючись на соціологічне опитування Інституту вищої освіти

ти НАПН України, аналізує трансформацію відповідальності університетів у безпековий фактор, що безпосередньо корелює з межами автономії закладів вищої освіти (ЗВО).

Огляд результатів опитувань в Україні на рівні лише університетів представлено поодинокими кейсами, що стосуються окремих спеціальностей або аспектів. Опитування, проведене В. Скибою зі співавторами серед магістрів-екологів [16], продемонструвало високий рівень задоволеності правом на вибір дисциплін та відсутність втручання у дослідження на рівні конкретної освітньої програми. Питання андрагогічної зрілості здобувача освіти як передумови свободи вибору порушила Л. Тимчук [17]. Результати її опитування виявили суттєвий розрив між декларованими цінностями та реальними діями студентів, що ставить під сумнів ефективність необмеженої академічної свободи за умови недостатньої свідомості суб'єктів навчання.

Отже, якщо на міжнародному рівні академічна свобода вимірюється як цілісний суспільно-політичний та інституційний показник із налагодженим моніторингом її реального стану, то в Україні спостерігається певна дослідницька фрагментарність. Вона виявляється у значному переважанні теоретико-філософських розвідок над соціологічними/статистичними даними й у відсутності уніфікованого інструментарію для оцінювання університетських свобод у загальнонаціональному масштабі. Саме тому постає нагальна потреба у переході від суто концептуального обґрунтування положень академічної свободи до системних емпіричних досліджень. Такий підхід дає змогу верифікувати реальний стан академічної свободи в українських університетах в умовах глобальних трансформацій та розглядати її як фундаментальну передумову інноваційного розвитку вищої школи.

Пропонована стаття є логічним продовженням серії розвідок авторки, присвячених моніторингу та зміцненню академічної свободи в Україні. Попередні етапи дослідження охоплювали аналіз концептуальних підходів до вимірювання індексу академічної свободи (AFI), порівняльну динаміку показників України та світу, а також вивчення трансформації поглядів на академічну свободу як базову цінність освітньо-наукової діяльності [18–20]. Особливе місце у цьому циклі посідає проведене за участі авторки онлайн-опитування “Моніторинг дотримання принципів академічної свободи в університетах України” [21]. Отримані результати дозволили не лише зафіксувати поточний стан академічної свободи, а й стали фундаментом для цієї статті

Розробка авторського інструментарію вимагала детального аналізу світового досвіду структуривання подібних досліджень. У цьому контексті показовими є напрацювання європейських колег, сфокусовані на уніфікації критеріїв академічної свободи. Так, Г. Ковач (G. Kovats) та З. Ронай (Z. Ronay) на прохання Групи з питань майбутнього науки і технологій (STOA) разом з Підрозділом наукового прогнозування Генерального директорату парламентських дослідницьких послуг Секретаріату Європейського парламенту узагальнили методи і процедури моніторингу стану академічної свободи у світі [5]. Серед існуючих методів і процедур оцінювання академічної свободи вони виокремили такі: оцінки законодавства з питань академічної свободи; Індекс академічної свободи (AFI); інституційні самооцінки (система показників інституційної автономії, University Autonomy Scorecard); зафіксовані дані про події (моніторинг академічної свободи від мережі Scholars at Risk (SAR)); експертні оцінки (зокрема оцінка в межах доповіді Freedom House “Свобода у світі”); опитування представників ака-

Рис. 1. Система методів і процедур оцінювання академічної свободи

демійної спільноти, які відображають їхні думки та життєвий досвід (рис. 1).

Метод аналізу правового захисту академічної свободи, запропонований Т. Карраном (Т. Karran) та ін. [22; 23], базується на експертній оцінці нормативно-правової бази (де-юре) на рівні країни. Він фокусується на ключових елементах концепції, таких як інституційна автономія, самоврядування та безпека зайнятості, забезпечуючи високу порівнянність даних між державами. Водночас цей метод має обмеження щодо прозорості відбору експертів та глибини аналізу операційних правил, що потребує значних ресурсів для детальнішого дослідження.

Індекс академічної свободи (AFI), запропонований дослідниками німецького Університету Фрідріха Олександра Ерланге-на-Нюрнберг (Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg, FAU), шведського Інституту різноманітності демократії (Varieties of Democracy Institute, V-Dem), шведського Університету Гетеборга (University of Gothenburg) та німецького некомерційного аналітичного центру Інститут глобальної публічної політики (Global Public Policy Institute, GPPi) [9], базується на щорічній експертній оцінці стану академічних свобод на рівні країни. На відміну від суто юридичного аналізу, AFI оцінює фактичну ситуацію, хоча й може враховувати показники де-юре. Концепція цього методу включає основні елементи свободи та інституційну автономію, додаючи специфічний аспект – цілісність кампусу. Аналіз спирається на структуровану сукупність думок багатьох експертів. Використовуються спеціальні механізми для мінімізації суб'єктивності та упередженості респондентів. Розрахунки є прозорими, а індивідуальні відповіді доступні для громадськості, що забезпечує можливість перевірки результатів. При цьому анонімність залучених експертів залишається суворо захищеною. Метод вимагає потужної ресурсної бази та залучення великої кількості міжнародних фахівців, що дозволяє проводити порівняльні дослідження в динаміці завдяки щорічному збиранню даних.

Система показників інституційної автономії (University Autonomy Scorecard) від Європейської асоціації університетів [24] базується на змішаному типі оцінювання, що поєднує зовнішні дані та самооцінку університетів. Концепція зосереджена на ступені віддаленості університетів від держави. Хоча система переважно описує ситуацію де-юре, вона також ураховує реалії де-факто через профілі країн, що надають контекст і допомагають перевірити дійсність результатів. Метод багатогранно охоплює регуляторні аспекти. Окрім правових документів, через інтерв'ю та консультації з експертами аналізується вплив операційних актів нижчого рівня. Точність даних гарантується використанням книги кодування, перехресними перевітками та раундами верифікації, що дозволяє нівелювати можливий тиск на респондентів з боку національних урядів. На відміну від що-

річних індексів, цей аналіз проводиться періодично. Адміністрування анкет не вимагає значних ресурсів, проте підготовка детальних звітів за країнами є ресурсовитратною.

Метод моніторингу академічної свободи від мережі Scholars at Risk [25] базується на фіксації конкретних інцидентів порушення академічних свобод. Він зосереджується на документуванні реальних зазіхань на свободу викладання, дослідження та навчання. Оцінка базується на конкретних випадках, закодованих експертами на основі медіа-повідомлень та власних звітів. Одиницею аналізу є окремих заклад або інцидент, що робить порівнянність на рівні країн обмеженою, оскільки один випадок може стосуватися як одного викладача, так і групи студентів. Збирання інформації здійснюється волонтерами (іноземними або місцевими) переважно на основі свідчень засобів масової інформації та очевидців. Це створює ризик упередженості та недостатнього представлення м'яких або прихованих репресій, оскільки фіксуються лише найбільш помітні події. Моніторинг проводиться постійно з публікацією щорічних звітів. Вимоги до затрат гнучкі й залежать від обсягу даних і кількості залучених волонтерів.

Метод оцінки в межах доповіді Freedom House "Свобода у світі" [26] базується на експертних висновках щодо загального стану свобод у країні. Академічна свобода оцінюється в цілому, з акцентом переважно на процесі навчання. Оцінка охоплює як загальну середню, так і вищу освіту разом, не зосереджуючись виключно на університетському середовищі. Аналіз відображає фактичну ситуацію (де-факто), проте він часто обмежується лише основними подіями, залишаючи поза увагою специфічні елементи академічної свободи та приховані методи тиску. Інструменти підвищення надійності (джерела, критерії відбору експертів, посібники з кодування) не є прозорими для загалу. Поєднання експертизи внутрішніх фахівців та незалежних зовнішніх консультантів забезпечує систему перехресної перевірки даних, що дозволяє нівелювати сторонній вплив та забезпечити неупередженість фінальних показників. Метод дозволяє проводити порівняння між країнами та базується на щорічних звітах. Рівень витрат на дослідження безпосередньо залежить від кількості залучених до оцінювання фахівців.

Опитування представників академічної спільноти, на нашу думку, можна вважати найбільш ефективним методом для дослідження стану академічної свободи в певній країні та її університетах, оскільки воно дозволяє зафіксувати реальний стан справ (де-факто), який часто розбігається з офіційними законодавчими нормами (де-юре). На відміну від моніторингу окремих інцидентів чи узагальнених експертних оцінок, цей підхід висвітлює живий досвід науково-педагогічних працівників, виявляючи приховані форми тиску та самоцензуру, що не потрапляють у публічний простір. Завдяки масовості й

анонімності, опитування забезпечують широкую статистичну базу та мінімізують суб'єктивізм, дозволяючи зрозуміти глибинні причини обмеження академічних свобод у конкретному контексті.

Результати та обговорення. Аналіз світових практик свідчить, що попри розмаїття інструментів саме опитування дозволяють найточніше реконструювати фактичний стан академічного середовища. Однак ефективність цього підходу безпосередньо залежить від методологічних засад побудови анкети та формування вибірки респондентів. Разом з тим зміст оцінки та рівень аналізу (інституційний, національний або будь-який рівень агрегації) повністю залежать від структури запитань у само-

му опитуванні. Якість даних є похідною від способу формування вибірки. Випадкові та репрезентативні зразки мають вищу валідність, тоді як самовідбір респондентів може значно знизити надійність результатів. У країнах із репресивним режимом добросовісність відповідей часто є проблематичною через високий рівень самоцензури та страх спілкування під наглядом. Метод опитування демонструє високий потенціал для порівняння, проте створення контрольованої випадкової вибірки потребує значних ресурсів. Частота збору даних не є фіксованою і залежить від конкретного дослідження. Переваги й недоліки опитувань з питань академічної свободи наведено на рис. 2.

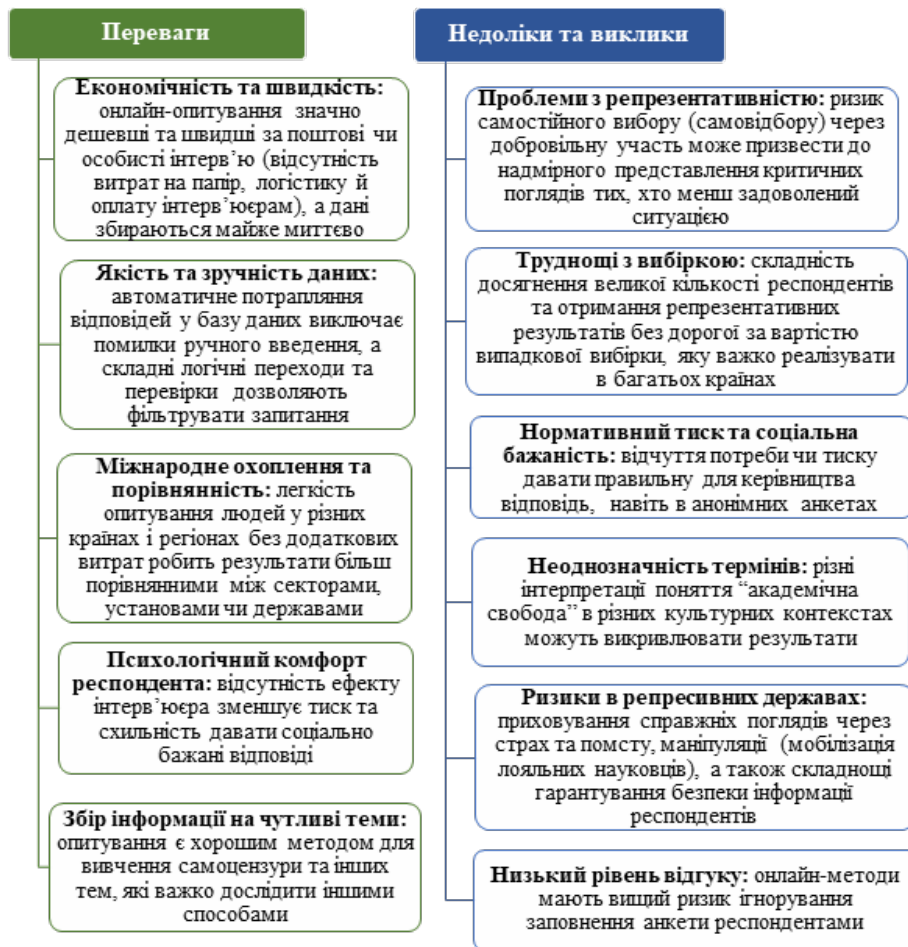

Рис. 2. Переваги та недоліки опитувань з питань академічної свободи

Отже, опитування є унікальним і критично важливим методом дослідження академічної свободи, оскільки вони дозволяють зафіксувати ситуацію де-факто, яку неможливо виявити лише через аналіз нормативно-правових актів чи офіційних звітів університетів. Саме через пряме звернення до викладачів стають видимими такі приховані явища, як самоцензура, адміністративний тиск та реальний рівень підтримки свободи всередині інституцій.

Опитування є ефективним інструментом для оцінювання академічної свободи, адже допомагають виявити поточний рівень академічної свободи, а та-

кож існуючі проблеми, виклики та загрози, з якими стикаються науковці, викладачі та студенти. Аналіз даних опитувань дозволяє ідентифікувати сфери, де принципи академічної свободи порушуються або не реалізуються повною мірою. Це дає змогу запропонувати адресні заходи для її зміцнення, розробити ефективні стратегії та політики, спрямовані на захист і розширення академічної свободи.

Оприлюднення результатів опитувань демонструє відкритість і прозорість, що сприяє зміцненню довіри до освітніх та наукових інституцій. Використання даних опитувань дозволяє обґрунтувати, як

покращення стану академічної свободи сприяє зростанню якості освіти, науковим досягненням та суспільному розвитку в цілому.

Зазначені методологічні особливості опитування – від критичної ролі формування вибірки до впливу самоцензури на валідність даних – стають найбільш очевидними при аналізі конкретних кейсів моніторингу академічного середовища.

Для переходу від теоретичних засад методу опитування до його практичного застосування й отриманих результатів розглянемо характеристики міжнародних і національних досліджень академічної свободи (табл. 1). Дані таблиці доводять, що опитування є незамінним інструментом, оскільки вони перетворюють суб'єктивні відчуття науково-педагогічних працівників на об'єктивні статистичні показники, викриваючи ерозію академічних стандартів, яку неможливо відстежити з допомогою інших методів.

Порівняння результатів міжнародних і вітчизняних опитувань дозволяє вивести українську дискусію про академічну свободу на міжнародний рівень, використовуючи перевірені європейські критерії для оцінки внутрішніх реформ та рівня професійного добробуту науково-педагогічних працівників. Так, зіставлення результатів загальноєвропейського (2013–2015 рр.), британського (2016 р.) та українського (2025 р.) опитувань є доцільним з огляду на такі міркування. Пілотне українське дослідження 2025 року базувалося безпосередньо на методиці, за якою проводились аналогічні опитування в Великій Британії та ЄС. Використання напівстандартизованої онлайн-анкети зі схожою структурою розділів дозволяє коректно порівнювати дані, оскільки запитання про особистий досвід викликів, рівень обізнаності та сприйняття академічної свободи сформульовані за єдиним зразком. Обидва дослідження спираються на складові академічної свободи, визначені Рекомендацією ЮНЕСКО 1997 року: свобода викладання, свобода досліджень, автономія та гарантія зайнятості [3], і доповнюються такими елементами, як інституційна автономія та фінансова безпека, що запропоновані Європейською парламентською дослідницькою службою [5].

Британське дослідження показало, що навіть за низького рівня конституційного захисту (де-юре) фактичний стан (де-факто) може бути ще гіршим через булінг та самоцензуру. Порівняння України з країнами ЄС, де захист академічної свободи часто закріплений у Конституціях, дає змогу побачити, чи компенсує українська академічна культура недоліки законодавства, або ж навпаки – чи посилюються системні ризики в умовах браку правових гарантій. Такі явища, як самоцензура та психологічний тиск, є спільними викликами для академічних спільнот. Порівняння дає змогу зрозуміти, чи є ці проблеми наслідком глобальної комерціалізації вищої освіти,

чи вони зумовлені специфічними локальними чинниками (наприклад, війною в Україні або бюрократичним навантаженням).

Порівняльний аналіз опитувань свідчить про радикальну зміну в підходах до документування академічних свобод: якщо в країнах ЄС (2013–2015 рр.) та у Великій Британії у 2016 році лише 15,3% респондентів підтверджували наявність відповідних положень, то в Україні у 2025 році цей показник зріс до 70,1%. Ключовою особливістю європейських опитувань десятирічної давнини був тотальний дефіцит знань про офіційні нормативні документи щодо захисту академічної свободи, зокрема на рівні ЗВО та на рівні структурного підрозділу, оскільки частка відповідей “не знаю” сягала критичних 60,6% і 71,5% (країни ЄС) та 71,5% і 60,2% (Велика Британія). В Україні же станом на 2025 рік лише 28,9% опитаних не володіють інформацією на рівні ЗВО та 35,5% – на рівні структурного підрозділу, що вказує на суттєвий прогрес у прозорості та цифровізації за цей період. Такий розрив (70,1% проти 15,3%) пояснюється посиленням вимог до акредитації та впровадженням нових стандартів забезпечення якості освіти, що стали обов'язковими в Україні до 2025 року. Також спостерігався низький відсоток відсутності нормативних документів на рівні ЗВО в Україні – лише 1,0% проти 24,1% у країнах Європи, що підтверджує високу формальну впорядкованість сучасної української системи. Отже, часова дистанція у 10 років демонструє перехід від невидимих норм до чітко артикульованих та відомих академічному персоналу документів нормативного захисту принципів академічної свободи (табл. 2, за даними [21; 23]; тут і далі у таблицях n – кількість респондентів; невеликі розбіжності в підсумкових значеннях (99,9% або 100,1%) зумовлені математичним округленням).

Формальне закріплення прав щодо захисту академічної свободи у нормативних документах є лише першим етапом забезпечення академічної свободи. Дієвий захист цих прав потребує впровадження відповідних адміністративно-правових механізмів, зокрема створення спеціалізованих структур для розгляду скарг учасників освітнього процесу.

У 2013–2016 рр. спостерігалася низька обізнаність респондентів у країнах ЄС та Великій Британії щодо механізмів оскарження порушень академічної свободи – частка відповідей “не знаю” становила 50,6% та 70,4% відповідно (табл. 3, за даними [21; 23]).

У ході опитування лише 33,5% респондентів країн ЄС та 18,6% – Великої Британії підтверджували наявність конкретного органу для розгляду скарг у своїх закладах. Водночас в Україні станом на 2025 рік ситуація кардинально інша: 65,2% опитаних чітко знають про існування таких інституцій, що вказує на суттєву формалізацію процедур за останні 9 років. Примітно, що рівень заперечення (відповідь “Ні”) в Україні у 2025 році є мінімальним і становить лише 2,8%, тоді

Таблиця 1

Порівняльна характеристика міжнародних та національних опитувань з питань дослідження стану академічної свободи, 2007–2025 рр.

Назва опитування, роки проведення, послання на джерело	1	2	3	4	5
Мета	Порівняльний аналіз змін у діяльності академічного персоналу під впливом менеджменту та інтернаціоналізації	Порівняльний аналіз змін у діяльності академічного персоналу під впливом менеджменту та інтернаціоналізації	Оцінка стану академічної свободи в університетах ЄС	З'ясування досвіду, поглядів та характеристик викладачів американських коледжів та університетів щодо аспектів академічної свободи	Аналіз стану механізмів реалізації академічної свободи, виявлення ключових викликів та запитів
Організація, країна та обсяги фінансування	Центр INCHER-Kassel, Німеччина, колективний проект науковців із 19 систем вищої освіти. Кожна країна самостійно залучала кошти з національних наукових фондів або міністерств	Центр INCHER-Kassel, Німеччина, колективний проект науковців із 19 систем вищої освіти. Кожна країна самостійно залучала кошти з національних наукових фондів або міністерств	Школа освіти Університету Лінкольна спільно з UCU, Велика Британія. Дворічний грант від ЄС у розмірі 299,6 тис. євро	AAC&U, AAUP у партнерстві з NORC Чиказького університету, США. Фінансування – Фонд Артура Вінніга Девіса	ДНУ “Інститут модернізації змісту освіти”, Україна. Безоплатно в рамках виконання ініціативної науково-дослідної роботи у межах робочого часу наукових працівників
Метод збирання даних	Стандартизоване анкетування, яке проводилося з використанням пошти або онлайн-інструментів	Стандартизоване анкетування, яке проводилося з використанням пошти або онлайн-інструментів	Онлайн-опитування на платформі Survey-Monkey та Survey-Gizmo (для членів UCU)	Реобитикування, запрограмоване в програмному забезпеченні Voxso	Онлайн-анкета на платформі Google Forms
Апробація, пілотування	5 зустрічей для розробки концепції, де академічну свободу визначили як право вільно обирати теми викладання, досліджень та зміст публікацій	5 зустрічей для розробки концепції, де академічну свободу визначили як право вільно обирати теми викладання, досліджень та зміст публікацій	В Університеті Лінкольна	Базувалося на попередньому дослідженні, здійсненому Полом Лазарсфельдом (Paul Lazarsfeld) у 1955 р. [29]	Базувалося на вже розробленій і апробованій методиці науковців з Великої Британії, експертів Європейської парламентської дослідницької служби
Структура опитування	6 блоків (53 запитання). Оцінка академічної свободи включена до блоку “Управління” через твердження: “Адміністрація підтримує академічну свободу”	6 блоків (53 запитання). Оцінка академічної свободи включена до блоку “Управління” через твердження: “Адміністрація підтримує академічну свободу”	4 частини (69 запитань): академічна свобода на рівні кафедри/факультету, закладу, країни; особистий досвід викликів академічній свободі; соціально-демографічні дані; навчальна робота та обов'язки	128 пунктів за розділами про погляди на інституційний тиск, вплив законодавчого контексту, полюбвання викладачів та самоцензуру, а також відкритість до різноманітних поглядів	5 частин (32 запитання): демографія; освітня діяльність та обов'язки; академічна свобода в Україні; свобода у власному ЗВО респондента; особистий досвід викликів
Цільова аудиторія	Науково-педагогічні працівники ЗВО з навантаженням не менше 50%	Науково-педагогічні працівники ЗВО з навантаженням не менше 50%	Викладацький та дослідницький персонал університетів Великої Британії та інших країн ЄС	Особи, які в період з грудня 2022 по грудень 2023 року мали викладацькі обов'язки або обіймали викладацькі посади в будь-якому дво- або чотирирічному державному чи приватному коледжі/університеті США	Наукові, педагогічні, науково-педагогічні працівники та представники адміністрації ЗВО

Продовження 1 табл. 1

1	2	3	4	5
Способи рекуртингу	Використовувалися проста випадкова, стратифікована або кластерна вибірки залежно від структури національної системи освіти	Електронні листи членам UCU, листи ректорам університетів ЄС, звернення через федерацію Education International та збір адрес з офіційних сайтів університетів	Розсилання персоналізованих запрошень на електронну пошту (164 815 запрошень та 7 подальших нагадувань)	Розсилання офіційних листів ДНУ "ІМЗО" на електронні адреси ЗВО з посланням на анкету; на другому етапі – повторне розсилання з нагадуванням
Забезпечення анонімності	Централізоване очищення даних у Німеччині та створення міжнародної кодової книги для уніфікації відповідей без ідентифікації осіб	Дані збиралися на віддаленому сервері, що гарантувало анонімність респондентів відповідно до стичних вимог ЄС	Унікальні послання для кожного учасника для відстеження відповідей; дані проходили суворий процес перевірки якості та були статистично зважені для створення анонімного аналітичного набору даних	Повна анонімність; результати використовуються виключно в узагальненому вигляді
Переваги методу	Можливість порівняти стан академічної свободи та автономії з результатами опитування Фонду Карнегі початку 1990-х рр.	Охоплення великої кількості учасників, швидкість збирання даних, анонімність, автоматичне збереження в базі даних та економічна ефективність	Висока репрезентативність завдяки стратифікованій вибірці (9 сегментів за штатами та типами установ) та використанню методу статистичного зважування для відповідності характеристикам усієї сукупності викладачів США	Можливість долучити велику кількість учасників; швидкість збирання даних; гарантована анонімність; відсутність ефекту інтерв'юера
Інструменти аналізу	Зважування вибірки за рангом та статтю; використання п'ятибальної шкали Лайкерта для оцінки сприйняття свободи та менеджменту	Вбудована аналітика Monkey/Gizmo, Excel, а також статистичний пакет SPSS (ANOVA, Xi-квадрат)	Описова та вивідна статистика (ANOVA, Xi-квадрат), кластерний аналіз (LCA), статистичне програмне забезпечення MPlus (версія 8.1)	Статистична обробка даних здійснювалася з використанням програми Excel
Формат збереження даних	Спільний міжнародний набір даних (dataset) з єдиною системою кодування	Віддалена база даних з можливістю завантаження в Excel або експорту в SPSS	Дані зберігались у форматі цифрового аналітичного набору даних (analytic dataset), що пройшов очищення від неякісних відповідей	Таблиці даних у форматі Excel
Обсяг вибірки	25 282 зважені випадки (загалом отримано 25 819 дійсних відповідей)	Понад 5300 відповідей із країн ЄС, 2335 очищених відповідей від членів UCU	8458 повних анкет	1443 анкети, придатні для аналізу (із 1489 отриманих), від представників 89 ЗВО
Географічне охоплення	Аргентина, Австралія, Бразилія, Канада, Китай, Фінляндія, Німеччина, Гонконг, Італія, Японія, Республіка Корея, Малайзія, Мексика, Нідерланди, Норвегія, Португалія, ПАР, Велика Британія та США	Велика Британія та решта 27 країн-членів ЄС	Національне (США): охоплені всі 50 штатів та округ Колумбія, які згруповані за статусом законодавчих обмежень щодо суперечливих концепцій	ЗВО з 24 регіонів України, включаючи провідні університетські центри (Київ, Харків, Дніпро, Львів, Одеса) та релоковані заклади з окупованих територій

Продовження 2 табл. 1

1	2	3	4	5
<p>Основні результати щодо академічної свободи</p>	<p>У середньому лише 46% академічного персоналу погоджуються, що адміністрація підтримує їхню свободу. Академічна свобода найсильніше відчувається на рівні кафедр/підрозділу і стрімко знижується на рівні факультету/інституції. Зростання частки тимчасових контрактів та диверсифікація джерел фінансування послаблюють формальну академічну свободу</p>	<p>Рівень фактичного захисту у Великій Британії значно нижчий, ніж у ЄС. 23,1% британських респондентів повідомили про цькування (булінг) за їхні погляди (ЄС – 14,1%), 26,6% - про психологічний тиск (ЄС – 15,7%), а 35,5% зізналися в самоцензурі (ЄС – 19,1%)</p>	<p>37% викладачів вважають, що зараз існує менше академічної свободи щодо можливості вільно висловлюватись у кампусі, а 52% принаймні іноді змінюють свої публікації через побоювання суперечок. Крім того, 45,3% опитаних іноді утримуються від висловлення своєї думки або участі в діяльності, яка могла б привернути негативну увагу зовнішніх зацікавлених сторін. Також 67,3% респондентів утримуються від порушення певних політично суперечливих тем у спілкуванні з колегами, щоб уникнути дисконфриту</p>	<p>26,8% опитаних вбачають загрозу академічній свободі в країні загалом, але лише 12,1% відчувують її у власному ЗВО. Кожен п'ятий (20,1%) практикує самоцензуру через страх наслідків. 70,1% ЗВО мають документи про захист свободи, але третина працівників (32%) не знає про механізми подання скарг</p>

Наявність офіційних нормативних документів щодо захисту академічної свободи в ЗВО за результатами онлайн-опитувань в окремих країнах світу

(% від кількості респондентів)

Відповідь	Країни ЄС, 2013–2015 рр.		Велика Британія, 2016 р.		Україна, 2025 р.	
	на рівні закладу	на рівні структурного підрозділу	на рівні закладу	на рівні структурного підрозділу	на рівні закладу	на рівні структурного підрозділу
Ні	24,1	34,0	13,1	37,5	1,0	10,3
Так	15,3	13,6	15,5	2,3	70,1	54,3
Не знаю	60,6	52,3	71,5	60,2	28,9	35,5
Разом	100 (n = 4194)	100 (n = 4302)	100 (n = 2327)	100 (n = 2315)	100 (n = 1443)	100 (n = 1443)

Таблиця 3

Наявність у ЗВО органів для розгляду скарг щодо порушень академічної свободи за результатами онлайн-опитувань в окремих країнах світу

(% від кількості респондентів)

Відповідь	Країни ЄС, 2013–2015 рр.	Велика Британія, 2016 р.	Україна, 2025 р.
Ні	15,9	11,0	2,8
Так	33,5	18,6	65,2
Не знаю	50,6	70,4	32,0
Разом	100 (n = 4198)	100 (n = 2317)	100 (n = 1443)

як у країнах ЄС у 2013–2015 рр. він був майже у шість разів вищий (15,9%). Такий значний цифровий розрив між періодами пояснюється активним упровадженням етичних комісій та цифрових сервісів зворотного зв'язку, які стали обов'язковим стандартом якості освіти до 2025 року. Отже, дев'ятирічний часовий проміжок демонструє перехід від інформаційної невизначеності 2013–2016 рр. до досить високої інституційної прозорості у 2025 р.

Однак існування формальних правил і механізмів не завжди гарантує відсутність порушень. Тому для оцінки реальної картини дотримання академіч-

ної свободи перейдемо до аспектів безпосереднього досвіду учасників опитування. У табл. 4 (за даними [21; 23]) наведено інформацію про бажання персоналу ЗВО отримувати додаткову практичну інформацію про концепцію академічної свободи та пов'язані з нею права й обов'язки в їхніх закладах. Інтерес до отримання цієї інформації був зафіксований у всіх наведених опитуваннях, однак найбільш виражений він був у Великій Британії: тут сумарна частка позитивних відповідей ("абсолютно згодний" та "погоджуюсь") досягала 81,6%. Для порівняння, у країнах ЄС цей показник становив 74,0%, а в Україні – 71,8%.

Таблиця 4

Розподіл відповідей респондентів онлайн-опитувань в окремих країнах світу щодо потреби в додатковій інформації про концепцію академічної свободи та пов'язані з нею права й обов'язки

(% від кількості респондентів)

Ступінь згоди/незгоди за 5-бальною шкалою	Країни ЄС, 2013–2015 рр.	Велика Британія, 2016 р.	Україна, 2025 р.
Абсолютно згодний(а)	24,3	33,4	17,5
Погоджуюсь	49,7	48,2	54,3
Як погоджуюсь, так і не погоджуюсь	18,4	13,8	18,4
Не погоджуюсь	6,0	3,5	8,2
Категорично не погоджуюсь	1,6	1,1	1,5
Разом	100 (n = 4182)	100 (n = 2303)	100 (n = 1433)

Отже, хоча інтерес до тематики з академічної свободи є високим скрізь, у Великій Британії він був більш однозначний і виражений, тоді як в Україні більше респондентів вагаються або висловлюють стримане чи критичне ставлення.

Високий запит на отримання додаткової інформації про концепцію академічної свободи без-

посередньо корелює з практичним досвідом респондентів у професійному середовищі. Теоретичне розуміння прав і обов'язків набуває особливої гостроти у ситуаціях, коли викладачі та науковці стикаються з реальними викликами під час своєї діяльності (табл. 5, за даними [21; 23]).

Досвід учасників онлайн-опитувань окремих країн світу щодо утисків за публічне висловлення академічних поглядів (під час викладання, наукової діяльності, поза межами закладу)
(% від кількості респондентів)

Відповідь	Країни ЄС, 2013–2015 рр.		Велика Британія, 2016 р.		Україна, 2025 р.	
	Ні	Так	Ні	Так	Ні	Так
Відмова у кар'єрному підвищенні	89,8	10,2	88,1	11,9	95,3	4,7
Переведення на нижчу посаду	96,3	3,7	96,2	3,8	97,0	3,0
Переведення в інший відділ/підрозділ	95,8	4,2	96,2	3,8	96,1	3,9
Отримання різних / меншої кількості / додаткових адміністративних завдань	91,8	8,2	87,8	12,2	92,7	7,3
Отримання інших / меншої кількості / додаткових викладацьких чи дослідницьких обов'язків	90,8	9,2	86,5	13,5	92,6	7,4
Позбавлення фінансування досліджень / приміщень / обладнання	92,8	7,2	92,9	7,1	95,0	5,0
Знуцання з боку колег	85,9	14,1	76,9	23,1	95,0	5,0
Інші форми утисків	95,5	4,5	89,8	10,2	94,6	5,4

Дані табл. 5 демонструють, що реальні випадки утисків, незважаючи на високий рівень наявності розроблених документів з питань захисту академічної свободи в Україні, все ще мають місце, хоча їхня інтенсивність за більшістю показників нижча, ніж у Європі дев'ять років тому. У країнах ЄС та Великій Британії найгострішою проблемою були знущання з боку колег (14,1% та 23,1% відповідно). В Україні у 2025 році цей показник є значно нижчим і становить 5,0%, що може бути наслідком упровадження кодексів корпоративної етики.

Велика Британія у 2016 році мала найвищі показники маніпуляцій з навантаженням респондентів: 13,5% з них отримували небажані викладацькі обов'язки та 12,2% – додаткові адміністративні завдання. В українських ЗВО у 2025 р. ці показники становлять 7,4% та 7,3% відповідно, що свідчить про збереження практики використання адмінресурсу як інструменту впливу навіть за наявності органів оскарження.

Відмова у кар'єрному підвищенні була відчутною для 10,2% опитаних в країнах ЄС, тоді як в Україні цей показник складав 4,7%. Імовірно, вища обізнаність про офіційні документи в Україні, створює певний запобіжний механізм проти явних кар'єрних переслідувань. Найменш поширеними за даними цих опитувань залишаються такі утиски, як переведення на нижчу посаду (від 3,0% в Україні до 3,8% у Великій Британії) та переведення в інші підрозділи.

Порівняння результатів декількох раундів опитувань, наведених в табл. 5, демонструє, що хоча рівень прямих утисків в Україні у 2025 р. є статистично нижчим за показники Європи 2013–2016 рр., проблема не зникла повністю. Високий рівень поінформованості про формальні права з питань захисту академічної свободи (понад 70%) дозволив Україні суттєво знизити прояви знущань з боку колег та відвертого кар'єрного тиску, проте приховані форми адміністра-

тивного впливу залишаються актуальним викликом для академічної спільноти.

Наявність реальних випадків адміністративного тиску та знущань з боку колег неминує формує певне психологічне середовище всередині академічної спільноти. Прямі утиски часто стають катализатором для превентивної захисної поведінки науково-педагогічних працівників, яка проявляється у формі внутрішніх обмежень. Неписані правила та політична обстановка, а також реальний досвід утисків створюють атмосферу, де вільне висловлення поглядів та досліджень може мати небажані наслідки для кар'єри, статусу або навіть особистої безпеки. Так, абсолютна більшість респондентів у країнах ЄС (80,9%) та Великій Британії (64,5%) підтвердили досвід самоцензури через побоювання негативних наслідків. Це свідчить, що в європейському академічному просторі існував високий рівень прихованого страху перед втратою привілеїв та психологічним тиском.

В українських ЗВО спостерігається протилежна тенденція – переважна більшість опитаних (79,9%) стверджують, що не вдаються до самоцензури (тобто утримування від публікацій, викладання, розмов або досліджень на певну тему). Проте показник 20,1% все ж є значним, оскільки кожен п'ятий респондент, який займається самоцензурою, обмежує обговорення певних тем і здійснення певних досліджень (табл. 6, за даними [21; 23]). Це може спричинити серйозні наслідки для забезпечення якості освіти, проведення наукових досліджень і дотримання плюралізму думок у ЗВО.

Проаналізовані дослідження виявили спільну проблему – низький рівень знань про правові інструменти. Лише 15% респондентів у ЄС та 9,9% у Великій Британії знали про Рекомендацію ЮНЕСКО 1997 р., тоді як в Україні цей показник значно вищий (41,2%), що свідчить про вищий запит на правову інформацію серед українських викладачів через відчуття незахищеності.

Досвід учасників онлайн-опитувань окремих країн світу щодо самоцензури через побоювання негативних наслідків (втрата привілеїв, переведення на нижчу посаду, психологічний тиск тощо)

(% від кількості респондентів)

Відповідь	Країни ЄС, 2013–2015 рр.	Велика Британія, 2016 р.	Україна, 2025 р.
Ні	19,1	35,5	79,9
Так	80,9	64,5	20,1
Разом	100 (n = 3982)	100 (n = 2310)	100 (n = 1433)

Висновки та рекомендації. Підтримка академічної свободи є стратегічним пріоритетом України для інтеграції у світовий освітній простір. Оскільки міжнародні рейтинги ЗВО все частіше містять показники академічної свободи, порівняння з країнами ЄС стає необхідним інструментом для адвокації прав освітян та розробки реформ, що відповідають європейським стандартам (таким як Римське чи Тиранське комюніке [30; 31]).

Проведений порівняльний аналіз результатів онлайн-опитувань у країнах ЄС, Великій Британії та Україні дозволив виявити ключові трансформації у сприйнятті та реалізації принципів академічної свободи протягом останнього десятиліття. Порівняння продемонструвало радикальний розрив у рівні поінформованості академічної спільноти. Високий рівень знання офіційних норм (70,1% в Україні проти 15,3% у ЄС) свідчить про успішну цифровізацію ЗВО та жорсткіші вимоги до акредитації, що змушують заклади чітко артикулювати правові гарантії. В Україні зафіксовано значний прогрес у розбудові інфраструктури оскарження порушень. Це вказує на перехід від інформаційної невизначеності до побудови дієвих інституційних механізмів. Дослідження виявило неочікувану тенденцію: попри воєнний стан, рівень самоцензури в Україні (20,1%) є значно нижчим, ніж у країнах ЄС (80,9%) та Великій Британії (64,5%) у попередньому десятилітті.

Разом з тим в Україні спостерігається дуальність академічної свободи: за високого рівня формального визнання та стабільності ключових свобод спільнота стикається з суттєвими системними викликами та поширенням самоцензури. З одного боку, існує висока декларативна обізнаність та стабільність інституційних норм. З іншого – суспільні трансформації (війна, реформи) породили нові зони несвободи, що проявляються через самоцензуру на чутливі теми та відчуття незахищеності через економічні чинники. Згідно з даними опитування, бюрократія та реформи є одними з найвагоміших чинників, що негативно впливають на стан академічної свободи в Україні,

створюючи організаційний тиск та відчуття професійної нестабільності. Вони сприймаються не як інструменти розвитку, а як механізми адміністративного контролю, що обмежують автономію викладача/дослідника. Саме тому головним викликом в академічній університетській сфері є трансформація формальної свободи у реальну, що потребує не лише законодавчих змін, а й подолання економічної незахищеності та культури самоцензури в академічному середовищі.

Результати пілотного для України опитування [21] свідчать про те, що проблеми у сфері вищої освіти сприймаються як системні або загальнонаціональні, а не як такі, що притаманні конкретним університетам, і формальне закріплення прав є лише першим етапом забезпечення академічної свободи.

Необхідність проведення масштабних (за рівнем охоплення закладів вищої освіти, наукових установ, наукових і науково-педагогічних працівників) та систематичних опитувань з питань захисту академічної свободи у майбутньому зумовлена такими чинниками:

1) постійний моніторинг дозволить відстежити, чи переросте висока формальна впорядкованість української системи вищої освіти і науки у реальну культуру академічної свободи;

2) подальші дослідження мають сфокусуватися на нових формах тиску в цифровому просторі, які лише починають проявлятися;

3) регулярні опитування за єдиною міжнародною методикою є необхідним інструментом для адвокації реформ та успішної інтеграції України до Європейського простору вищої освіти.

Перспективним напрямом подальших досліджень є обґрунтування, розробка методології та проведення системного емпіричного моніторингу на національному та університетському рівнях, спрямованого на збереження інституційної автономії закладів вищої освіти, виявлення ризиків культури скасування та гарантування життєздатності академічної свободи як ключового драйвера інновацій.

References

1. Kinzelbach, K., Saliba, I., Spannagel, J., & Quinn R. (2021). *Free Universities. Putting the Academic Freedom Index into Action*. [Report]. Global Public Policy Institute. Retrieved from https://gppi.net/assets/KinzelbachEtAl_2021_Free_Universities_AFi-2020_upd.pdf
2. Kinzelbach, K. I., Lindberg, S. I., Lott, L., & Panaro A. V. (2025). *Academic Freedom Index – Update 2025*. FAU Erlangen-Nürnberg and V-Dem Institute. DOI: 10.25593/open-fau-1637

3. UNESCO, International Labour Organization. (2008). *The ILO/UNESCO Recommendation concerning the Status of Teachers (1966) and The UNESCO Recommendation concerning the Status of Higher-education Teaching Personnel (1997) with a user's guide*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000160495>
4. United Nations. The Office of the High Commissioner for Human Rights. (16 December, 1996). International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Entry into force: 3 January 1976. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>
5. Kovats, G., & Ronay, Z. (2023). *How academic freedom is monitored. Overview of methods and procedures*. Study. Bruxelles: EPRS, European Parliamentary Research. Service Scientific Foresight Unit (STOA). Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2023\)740228](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2023)740228)
6. Human Rights Council. (23 April 2020). *Disease pandemics and the freedom of opinion and expression. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression*. A/HRC/44/49. Retrieved from <https://docs.un.org/en/a/hrc/44/49>
7. European University Association. (February 2025). *How universities can protect and promote academic freedom. EUA principles and guidelines*. Retrieved from <https://www.eua.eu/publications/positions/how-universities-can-protect-and-promote-academic-freedom.html>
8. Karran, T. (28 September 2020). *Threats to academic freedom and autonomy of universities in Europe*. Expert report. Council of Europe. AS/Cult/Inf (2019). 06. Retrieved from <https://assembly.coe.int/LifeRay/CULT/Pdf/DocsAndDecs/2019/AS-CULT-INF-2019-06-EN.pdf>
9. Spannagel, J., & Kinzelbach, K. (2023). The Academic Freedom Index and Its indicators: Introduction to new global time-series V-Dem data. *Quality & Quantity*, 57, 3969–3989. DOI: 10.1007/s11135-022-01544-0
10. Finley, A. P., & Tiede, H.-J. (2025). *Academic Freedom and Civil Discourse in Higher Education: A National Study of Faculty Attitudes and Perceptions*. American Association of Colleges and
11. Hrytsenko, M., & Hrytsenko, S. (2025). Fenomen akademichnykh tsinnosti u suchasnomu filosofskomu dyskursi [The Phenomenon of Academic Values in Contemporary Philosophical Discourse]. *Kulturolohichniy almanakh – Culturological almanac*, 2, 209–215. DOI: 10.31392/cult.alm.2025.2.25 [in Ukrainian].
12. Slavko, A., & Chernyavskii, A. (2024). Obmezhenia akademichnoi svobody u praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Academic Freedom Restrictions in the Practice of the European Court of Human Rights]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 2, 773–778. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.02.127 [in Ukrainian].
13. Dodonova, V. (2023). Akademichna svoboda v humanitarnykh naukakh: vyklyky viiskovoho chasu [Academic Freedom in the Humanities: Challenges of Wartime]. *Humanitarian Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy*, 14 (2), 171–180. DOI: 10.31548/hspedagog14(2).2023.171-180 [in Ukrainian].
14. Krymchak, L. (2025). Upravlinnia sotsialnoiu vidpovidalnistiu zakladiv vyshchoi osvity [Social Responsibility Management of Higher Educational Institutions]. *Modeling the Development of the Economic Systems*, 1, 275–280. DOI: 10.31891/mdes/2025-15-36 [in Ukrainian].
15. Skyba, V. P., Shcherbina, V. V., Chebanova, Yu. V., Ganchuk, M. M., Ayubova, E. M., & Antonovskiy O.G. (2021). Sotsiologichne opytuvannia zdobuvachiv vyshchoi osvity druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 101 – Ekolohiya na predmet vidpovidnosti osvitnoho protsesu pryntsympam akademichnoi svobody [Sociological survey of higher education applicants of the second (master's) level of specialty 101 – Ecology on the compliance of the educational process with the principles of academic freedom]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu imeni Dmytra Motornoho (ekonomichni nauky) – Scientific papers of Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University (economic sciences)*, 24, 387–393. Retrieved from <https://elar.tsatu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a8417b61-5208-44dd-a23f-4b3aeecbfabd/content> [in Ukrainian].
16. Tymchuk, L. (2026). Andrahohichniy pidkhid do formuvannia kultury zdorovia studentiv v umovakh akademichnoi svobody [Andragogical approach to the formation of a culture of health of students in the conditions of academic freedom]. *Pedahohichna Academia: naukovy zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, 26. DOI: 10.5281/zenodo.18652841 [in Ukrainian].
17. Zaiets, S. V. (2024). Metody ta instrumenty vymyruvannia akademichnoi svobody: svitova praktyka, osoblyvosti zastosuvannia v Ukraini [Methods and Tools of Measuring Academic Freedom: its World Practice and Application in Ukraine]. *Osvitnia analityka Ukrainy – Educational Analytics of Ukraine*, 2, 28, 65–84. DOI: 10.32987/2617-8532-2024-2-65-84 [in Ukrainian].
18. Zaiets S. V. (2024). Indeks akademichnoi svobody v Ukraini ta sviti: kontseptualni pidkhody ta porivnialna dynamiky [Index of Academic Freedom in Ukraine and the World: Conceptual Approaches and Comparative Dynamics]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 2, 46–59. Doi: 10.31767/su.2(105)2024.02.05 [in Ukrainian].
19. Zaiets, S. V. (2025). Pozvytok pohliadiv na akademichnu svobodu yak bazovu tsinnist osvitno-naukovoii diialnosti [Development of Views on Academic Freedom as a Basic Value of Educational and Scientific Activity].

Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: pedahohika ta psykholohiia – Problems of modern transformations. Series: Pedagogy and Psychology. DOI: 10.54929/2786-9199-2025-8-01-03 [in Ukrainian].

20. Zaiets, S. V., Berezhna, T. I. (2025). *Results of the online survey “Monitoring of compliance with the principles of academic freedom in universities of Ukraine”*. Analytical report. K. S. Shaposhnikov (Ed.). Kyiv: SSI “Institute for Modernization of Educational Content”. Retrieved from https://www.khadi.kharkov.ua/fileadmin/P_Standart/novosti/Survey_Report_Academic_Freedom_2025.pdf [in Ukrainian].

21. Karran, T., Beiter, K., & Appiagyei-Atua K. (2017). Measuring academic freedom in Europe: a criterion referenced approach. *Policy Reviews in Higher Education*, 1 (2), 209–239. DOI: 10.1080/23322969.2017.1307093

22. Mallinson, L., Karran, T. (2017). *Academic freedom in the U.K.: legal and normative protection in a comparative context*. Report for the University and College Union. Retrieved from https://www.ucu.org.uk/media/8614/Academic-Freedom-in-the-UK-Legal-and-Normative-Protection-in-a-Comparative-Context-Report-for-UCU-Terence-Karran-and-Lucy-Mallinson-May-17/pdf/ucu_academicfreedomstudy_report_may17.pdf

23. Estermann, T., Nokkala, T., & Steinel, M. (2011). *University Autonomy in Europe II: The Scorecard*. European University Association. Brussel. Retrieved from <https://www.eua.eu/downloads/publications/university%20autonomy%20in%20europe%20ii%20-%20the%20scorecard.pdf>

24. Methodology of the Academic Freedom Monitoring Project. *Scholars at Risk network*. Retrieved November 13, 2025 from <https://www.scholarsatrisk.org/methodology-of-the-academic-freedom-monitoring-project/>

25. Freedom in the World Research Methodology 2015–2026. *FreedomHouse*. Retrieved November 18, 2025 from <https://freedomhouse.org/reports/freedom-world/freedom-world-research-methodology>

26. Teichler, U., Arimoto, A., & Cummings, W. K. (2013). *The changing academic profession*. Major findings of a comparative survey. Dordrecht: Springer. DOI 10.1007/978-94-007-6155-1

27. Aarrevaara, T. (2010). Academic Freedom in a Changing Academic World. *European Review*, 18 (1), S55–S69. DOI: 10.1017/S1062798709990317

28. Lazarsfeld, P. F. & Thielens, W., Jr (1958). *The Academic Mind: Social Scientists in a Time of Crisis*. Glencoe, Illinois: The Free Press. DOI: 10.1525/AA.1959.61.6.02A00690

29. Rome Ministerial Communiqué. (2020). *Annex I. Statement on Academic Freedom*. EHEAROME2020. Retrieved from <https://eha2020rome.it/pages/documents>

30. EHEA Statements on Fundamental Values. (2024). Annex 1 to the Tirana Communiqué: Tirana EHEA Ministerial Conference (29–30 May 2024). Retrieved from <https://eha.info/Immagini/ANNEX-1-EHEA-STATEMENTS-ON-FUNDAMENTAL-VALUES.pdf>

Надійшла до редакції / Received on: 09.12.2025

Прорецензована / Reviewed on: 12.01.2026

Підписана до друку / Signed for printing on: 27.01.2026

Оприлюднена / Published on: 20.04.2026

S. V. Zaiets,

PhD in Economics, Associate Professor,

Head of Department,

SSI “Institute of Education Content Modernization”,

Associate Professor of Finance Department,

National University of “Kyiv-Mohyla Academy”

E-mail: zaec.stat@gmail.com,

ResearcherID: S-2638-2017,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6133-1087>

Academic Freedom in the Context of Societal Transformations: Based on Survey Data

The article examines the state and dynamics of academic freedom in the context of contemporary global challenges. The existing methodological toolkit for assessing university freedoms is analyzed, specifically the Academic Freedom Index (AFI), the University Autonomy Scorecard, Scholars at Risk monitoring, and Freedom House reports. Particular attention is paid to a comparative analysis of online survey results from academic staff in the EU (2013–2015), the United Kingdom (2016), and Ukraine (2025).

The study is a logical continuation of the author’s research cycle based on a survey conducted at the State Scientific Institution “Institute of Education Content Modernization”. For the first time, an expanded characterization of national and international surveys on academic freedom for the period 2007–2025 is provided, including projects by INCHER-Kassel, UCU, AAC&U, and AAUP. The systematization is conducted according to survey objectives, funding volumes, data collection methods, instrument structure, target audience, and geographical coverage. Special emphasis is placed

on outlining the advantages and disadvantages of the survey method in this field. It is determined that the primary benefits include cost-effectiveness, psychological comfort for respondents, and the ability to study sensitive topics such as self-censorship. Simultaneously, critical challenges are identified: risks of respondent self-selection, ambiguity of terminology, and threats of social desirability bias.

The results demonstrate Ukraine's significant progress in formalizing the protection of academic freedoms: the level of awareness regarding regulatory documents in Ukrainian Higher Education Institutions (HEIs) reached 70.1% (compared to 15% in EU countries). A paradox is identified: despite a lower level of self-censorship in Ukraine (20.1%) compared to the UK and the EU, hidden forms of administrative pressure remain a current threat. The necessity of implementing systemic empirical monitoring to protect academic freedom in the context of digitalization and social transformations is proven.

Key words: *academic freedom, academic freedom monitoring and assessment methods, surveys, self-censorship, cancel culture, comparative analysis, higher education.*

Цитування:

Заєць С. В. Академічна свобода в умовах суспільних трансформацій (за даними опитувань). *Статистика України*. 2026. № 1. С. 55–69. Doi: 10.31767/su.1(112)2026.01.06

Cite this article:

Zaiets, S. V. (2026). Akademichna svoboda v umovakh suspilnykh transformatsii (za danymy opyтуvan) [Academic freedom in the context of social transformations (according to survey data)]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 1, 55–69. Doi: 10.31767/su.1(112)2026.01.06 [in Ukrainian].